

Polítiques culturals: tot buscant legitimitats

Xavier Fina

ESMUC i ICC

i Nicolás Barbieri

Universitat Autònoma
de Barcelona

#12

La política cultural és un objecte estrany en les polítiques públiques. El seu sentit fundacional l'acosta a les polítiques educatives o socials: unes estratègiques i uns recursos públics al servei de la igualtat; un mecanisme redistributiu que, mitjançant la democratització de la cultura i la democràcia cultural, procura un accés efectiu universal als béns i serveis, així com el foment de la participació en la vida cultural. Ara bé, aquestes estratègies necessiten mediació i aquest paper l'acaba tenint l'anomenat "sector cultural", un concepte, no per casualitat imprecís, que es refereix a determinats actors públics i privats. En el seu desenvolupament, les polítiques culturals han tendit a convertir aquest suport instrumental al sector en una finalitat. Així, a la lògica fundacional se li ha afegit la sectorial percebuda sovint tan o més fundacional i legitimada que la de la cultura entesa com un dret.

La tensió entre aquestes dues lògiques marca la història de les polítiques culturals. I com a qüestió subjacent però indestruïble de la tensió descrita hi ha una problema de legitimitat, una necessitat constant de trobar elements sòlids que expliquin la importància i el sentit últim de les polítiques culturals. Les polítiques culturals a Catalunya han estat i són un bon exemple d'aquesta tensió.

1. D'on venim

Amb l'inici de l'autonomia i dels ajuntaments democràtics, a Catalunya es viu una situació paradoxal en l'àmbit cultural. La Generalitat, governada per una força política nacionalista, dona centralitat discursiva a la cultura entesa com a identitat però la situa a la perifèria de les seves prioritats polítiques. Més enllà de la política de normalització lingüística, l'única prioritat identificable és la de (re)construcció dels grans equipaments nacionals. En paral·lel, els ajuntaments del país —amb el lideratge del de Barcelona— construeixen discurs, avancen en la recuperació del carrer per i per a la ciutadania i posen l'èmfasi en les polítiques d'accés. Les polítiques locals donen un major espai de centralitat a la cultura, però també amb limitacions: en moltes ocasions la centralitat dels equipaments està més en l'obra que en el seu ús i apropiació per part de la ciutadania. En definitiva, Generalitat i ajuntaments representen dos mons paral·lels que es troben poc. I quan hi ha intents en sentit contrari, fracassen: el nonat Pacte cultural.

La tensió entre la lògica del servei públic (o de l'accés) i la lògica sectorial es va decantant a favor dels sectors. Per la relativa immediatesa de resultats, per la seva capacitat d'actuar com a lobbies i per opció ideològica en un context de crisi de la modernitat. Però també pel poc èxit de les polítiques d'accés: les polítiques de democratització basades en l'oferta no eixamplen la base de participants i això les posa en crisi. Finalment, més enllà de determinades experiències de gestió comunitària o de polítiques

de proximitat, el paradigma de la democràcia cultural no acaba de desplegar-se.

El símbol del nou paradigma —el de la indústria cultural— és la creació per part de la Generalitat de l'ICIC (Institut Català de les Indústries Culturals) l'any 2000. De forma complementària, els discursos sobre l'impacte econòmic de la cultura i sobre les seves externalitats econòmiques passen a ser hegemònics fins i tot des de la dimensió local. El que fins llavors era un recurs argumental afegit en defensa de la despesa pública en cultura es converteix en l'argument central. Amb això, comencem el segle amb unes polítiques culturals fonamentades en dos pilars complementaris: la protecció i el suport als sectors culturals i les externalitats econòmiques. Un mitjà convertit en finalitat i un element perifèric convertit en nuclear.

La manera com va arrencar el CONCA (inspirat inicialment en el model britànic d'Arts Council) és el símbol final d'aquesta etapa. El que havia de ser un canvi de governança en les polítiques públiques de la cultura, el que havia d'ampliar el perímetre del seu debat públic i de la democratització de la presa de decisions, esdevé un òrgan amb poca capacitat d'incidència i del tot dominat per la lògica corporativa. Amb un CONCA sense ocupar l'espai que es confiava que tindria, els governs tripartits van generar, tot i l'augment rellevant dels pressupostos destinats a cultura, una certa decepció pel que fa a la seva política cultural.

2. On som

Vivim en un interregne, també per a les polítiques culturals. Després d'uns tripartits que en matèria de cultura van generar una certa decepció s'inicia un període en el qual la paraula clau és *crisi*. Crisi perquè el canvi d'època afecta el moll de l'os de les polítiques culturals: globalització, digitalització, heterogeneïtat, desigualtat,

apoderament... La cultura com a política pública perd el seus ancoratges conceptuals quan encara no s'havia consolidat com a sistema. Crisi, també, per la crisi econòmica: les retallades afecten especialment la cultura, que no és percebuda pels governants com una necessitat bàsica. Però la ingènua sorpresa de molts professionals del sector és descobrir que gairebé ningú —més enllà dels que s'hi dediquen professionalment— va queixar-se ni mobilitzar-se per aquestes retallades (com sí que va succeir en relació amb altres àmbits de les polítiques públiques). Tant o més que les retallades en si mateixes, la solitud del sector reivindicant més recursos per a la cultura ha contribuït a evidenciar una crisi de legitimitat important.

Un símptoma complementari però vinculat a aquesta crisi de legitimitat és el poc protagonisme que té la cultura en el 15-M. Malgrat que molts actors i activistes culturals hi participen, la seva mirada i aportació transcendeix l'àmbit cultural. La crítica de base política evidencia el repte de caure en el parany de la simple renovació d'actors del sector cultural o d'allunyar-se del que es reconeix com a àmbit propi de la política cultural. Així doncs, els efectes del 15-M comporten l'impuls del discurs de la cultura com a bé comú, però sense revertir posteriorment en un paper central i concret en l'agenda política (i de polítiques) del nou municipalisme.

En paral·lel a aquesta recerca de discurs de política cultural que doni resposta al canvi d'època, el paradigma més allunyat guanya protagonisme per la via de la centralitat i per la de l'expansió. El concepte d'indústries culturals amplia perímetre, i sota la denominació d'indústries culturals i creatives (ICC) incorpora àmbits que fins aleshores no eren propis de les polítiques culturals: disseny, videojocs, arquitectura, gastronomia...

Unes polítiques (les d'accés) que han entrat en crisi. Unes centralitats (les econòmiques i les de les ICC) que són expansives i

imposen relat. I un nou discurs (el dels béns comuns) que encara busca un espai propi en les polítiques culturals.

3. Els reptes

Cal pensar com s'articulen les polítiques de béns comuns en les polítiques culturals públiques. Amb capacitat per definir un horitzó, però també de determinar el com i el mentrestant d'aquest horitzó. I en aquest cas, la coexistència entre les velles polítiques d'accés (amb totes les revisions que calguin) i les noves dels béns comuns semblen inevitables. Però si l'objectiu és desenvolupar polítiques públiques que concebin la cultura com a part dels béns comuns caldrà anar més enllà del dret a accedir a recursos. Caldrà fer efectiu el dret a accedir també a les comunitats que gestionen els recursos i a les normes que les regulen. Això implica reequilibris de poder i redefinició de responsabilitats entre els agents, però també la pròpia ampliació del perímetre del sector cultural des d'una lògica de ciutadania activa. Tot això, sense oblidar la protecció a un sector que, sense ser el destinatari últim de les polítiques, n'és un actor imprescindible i massa sovint maltractat en les seves baules més dèbils.

En cultura no hem bastit les estructures pròpies de l'Estat del benestar. No tenim un sistema. I només des d'una certa fortalesa en aquest sentit, tot reconeixent els efectes del canvi d'època, es poden plantejar reptes més complexos que permetin construir noves legitimitats. Però això no ha de suposar ni cap jerarquia, ni cap subordinació de polítiques: són necessàries estratègies de reequilibri, amb òrgans deliberatius i de decisió més amplis.